

## KİTAP TANITIM, ELEŞTİRİ VE DEĞERLENDİRME

### SANAT NEDİR?

Prof. Dr. Kadir Canatan

*İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Sanatın yüceltiildiği ve adeta din yerine konulduğu bir çağda yaşıyoruz. 19. yüzyılda yaşayan ünlü Rus düşünürü Lev Tolstoy (1829 - 1910), sanata yüklenen bu rolü zamanında fark etmiş ve Hıristiyan duyarlılığı ile konuya açıklık getirmiştir. Onun “Sanat Nedir?” adlı kitabı hala okunması gereken güncel bir değere sahip olup sanatla ilgili pek soruya cevap arıyor. Gerçek ve taklit sanat nedir? Bunları birbirinden ayırt edecek kıstaslar nelerdir? Sanata, yüksek sınıflar niçin olağanüstü bir değer yüklüyorlar? Gerçekte bize büyük sanatçılar olarak tanıtılan Avrupalı ünlü kişiler sanatçı mıdır? Sanat-din ve bilim ilişkisi nedir, nasıl olmalıdır? İşte, Tolstoy tüm bu sorulara bu kitapta cevap vermeye çalışıyor.

Teknik olarak kitap yazara ait kısa bir önsöz ile toplam 20 bölümden oluşuyor. Her bir bölüm bir soruya cevap olacak şekilde yazılmış ve genellikle kısa tartışmalardan ibarettir. Değerlendirmeye esas aldığı baskı, 1899 yılında İngiltere’de Alymer Maude’ın takdimiyle yayınlanmıştır. Kitap, Türkçeye Kübra Yıldırım tarafından çevrilmiş ve 2017 yılında İlgı Kültür Sanat Yayıncılık’ta (İstanbul) yayınlanmıştır. Toplam 304 sayfadan oluşan eser, üzerinde Tolstoy’a bir resmin bulunduğu bir kapaktan ve beyaz kâğıt baskıdan oluşmaktadır.

Kitabın ilk baskısı (1897), Rusya’da sansürlenmiş ve Tolstoy’un bazı ifadeleri çarpıtılmıştır. Bu nedenle 29 Mart 1898 tarihli önsözüne düşünür, “Sanat Nedir” isimli bu kitabım, ilk kez orijinal haliyle yayınlanıyor” ifadesiyle başlamaktadır. Onun, biraz sonra ele alacağımız sanatla ilişkili düşüncelerine bakıldığı zaman neden bu kitabın sansürlendiğini anlayacaksınız. Tolstoy, döneminde kültür hayatına

hükmeden iki önemli güç olan Kilise kadar yüksek sınıfları da hedef almış ve radikal anlamda eleştirmiştir. Anlaşılan o ki, bu radikal eleştiriler söz konusu çevreleri rahatsız etmiştir. Bununla birlikte Tolstoy'un "din karşıtı" olduğu sonucu çıkartılmamalıdır, bilakis Tolstoy tamamen "din bilinci"nden kaynaklanan bir sanat ve bilimin taraftarıdır. Onun düşüncelerinin ayrıntılarına girildiğinde bu husus ortaya çıkacaktır.

### SANATIN TANIMI

"Sanat Nedir?" sorusuyla başlayan ilk bölümlerde Tolstoy uzun uzadıya sanatın farklı dillerdeki anlamı ve sanatla ilgili olarak ortaya atılan teorileri ele alır. Sanki bize sanatın felsefi ve kuramsal arkaplanının tarihsel bir özetini sunar. Burada estetiğin kurucusu olarak bilinen Alman Baumgarten'ın (1714-1762) öncesinde ve sonrası sanat konusunda teorileri bulunan filozofların bir geçidi vardır. Kimler yok ki? Kant, Hegel, Schütz, Suhlster, Mendelsohn, Lessing, Herder, Goethe, Burke, Pere Andre, Shiller, Adam Müller, Hartmann, Cousin, Jouffroy, Pictet, Ravasison ve Leveque gibi Alman, Fransız ve İngiliz pek çok filozof ve düşünürün görüşleri özetlenir. Bu çok uzun süren ve zaman zaman da sıkıcı hale gelen alıntılardan sonra Tolstoy, ulaştığı sonuçları şöyle özetler: Tüm bu yazar ve düşünürler sanatı "güzellik" kavramıyla özdeş görmekte ve sadece güzelliğin tanımı konusunda farklılaşmaktadırlar. Kimilerine göre güzellik bağımsız bir varlık olarak düşünce, ruh, istek veya Tanrı'nın görünümüdür, kimilerine göre ise güzellik kişilerin beğenilerine göre oluşan öznel bir tecrübedir (Sh. 79). Burada da Fransız yazarlar ile İngiliz yazarlar arasında bir ayrım yapılabilir. Fransız yazarlar güzelliği objektif (ilk) anlamda ele alırken, İngilizler sübjektif (ikinci) anlamda ele almaktadırlar (Sh. 79-80).

Bu farklılıklara rağmen "Aslında güzelliğin iki tanımı da birbiriyle eş anlamlı; belirli bir hazzın bizim tarafımızdan duyulması; yani, bizde arzu veya hırs uyandırmadan hoşumuza giden bir şeye 'güzel' diyoruz" (Sh. 81). Tolstoy, bir şeyin neden güzel olduğu sorusuna "haz" verdiği için diye cevap veren sanat kuramlarına karşı savaşı açar ve şöyle

der: “.. güzellik ya da hoşumuza giden herhangi bir şey sanatın tanımı için bir temel olamaz ya da bize zevk veren nesnelere sanatın ne olması gerektiğiyle ilgili bir model olamaz” (Sh. 85). Başka konuları da tartışırken zaman zaman yapacağı bir kıyaslamayla Tolstoy, beslenme konusunu tartışırken onun önemini zevkte aramak ne kadar yanlış bir değerlendirme ise bunun gibi sanat için de zevk ya da haz ölçütü olamaz.

Tolstoy’a göre sanat hakkında bunca eser yazılmış olmasına rağmen sanatın ne olduğu tanımlanamamıştır, çünkü sanat yanlış bir kavram (güzellik) üzerine bina edilmiştir (Sh. 87). Sanat kuramları sanatı anlamayı bırakın, anlaşılmasını engellemek gibi bir tuzak haline gelmişlerdir. Tolstoy, eski sanat kuramlarını eleştirdikten sonra en güncel iki sanat kuramına da değinir ama onları da yeterli bulmaz. Bunlardan biri cinsel duygular ve oyuna eğilimden ortaya çıkan sinirsel enerjide hoş bir yükselmenin olduğu etkinlik, diğeri de duyguların çizgiler, renkler, hareketler ve sesler veya kelimeler yoluyla insan tarafından hissedilmesidir. İlki evrimsel ikincisi ise deneysel olan bu kuramlar, güzellik kavramına dayandırılan metafiziksel tanımlara üstün olmakla birlikte, tam olarak doğru değildir, çünkü bunlar sanatın ne olduğunu anlatmaktan ziyade sanatın kökenine işaret etmektedirler (Sh. 89-90).

Pekiye yeniden başa dönersek, “Sanat Nedir?” sorusuna Tolstoy nasıl bir cevap vermektedir. “Sanatı doğru bir şekilde tanımlamak için öncelikle onu haz alınan bir şey olarak görmeye son vermek ve insan hayatının koşullarından biri olarak değerlendirmek gereklidir. Buna bu şekilde baktığımızda, sanatı insanlar arasındaki ilişki aracı olarak görebiliriz. Her sanat eseri, alıcısının, hem sanatı üreten ve üretmekte olan ile hem de eş zamanlı olarak aynı sanatsal etkiyi alan ya da alacak olanlarla arasında özel bir ilişki kurar.” (Sh. 90-91). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Tolstoy, sanatı insanlar arasında özel bir ilişki olarak görmektedir.

O zaman şu soru, hemen arkasından gelmektedir. Pekiye bu ilişkinin ayırt edici özelliği, yani sanatla ilgili yönü nedir?

Bu soruya birbirine benzer cümlelerle Tolstoy eserde birçok yerde cevap vermektedir.

“İnsanların duygularını başkalarına bulaştırma yeteneklerine sanat etkinliği denir” (Sh. 91)

“Tecrübe ettiği bir duyguyu başkalarına iletmek isteyen birisi bu duyguyu kendinde tekrar ürettiğinde ve bazı dış işaretlerle bunu ifade ettiğinde sanat olur.” (Sh. 92).

“Kişinin önceden tecrübe ettiği bir duyguyu yeniden hissederek ve bunu hareketler, çizgiler, renkler, sesler veya sözcüklerle ifade ettiği imgelerin yardımıyla başkalarına aktarması ve onların da aynı şeyi yaşamalarını sağlamaktır sanat.” (Sh. 93).

Tolstoy’a göre sanat sadece insanlara özgü bir etkinliktir. Eğer insan kendi düşünce ve duygularını başkalarına aktarma yeteneğinden yoksun olsaydı, hayvandan farkı kalmazdı. İkinci olarak sanat, insan hayatında doğumdan ölüme kadar varolan bir şeydir. Ninniler, bilmeceler, ev süslemeleri, fıkralar, kıyafetler, eşyalar vs. hepsi sanat etkinliğe dâhildir. Son olarak sanat insanlar arasında bütünlük aracıdır. Sanatçı duygularını başkalarına geçirdiğinde, duygular temelinde bir bütünlüşme sağlar.

## İYİ SANAT-KÖTÜ SANAT

Tolstoy, çağının sanat tanımını değiştirdiği gibi, yine kendi çağında din ile sanat arasındaki ilişkiyi de yeniden anlamlandırmaktadır. Kendi çağında geçerli olan düşünceye göre sanat ve din farklı şeylerdir ve birbirlerini ilgilendirmezler. Sanat, güzelliği; din ise iyi ve kötüyü ifade eder. Sanatta iyi ve kötü yoktur. Güzel olan her şey sanatın konusudur. Bu da öznel sanat kuramlarına göre kişiden kişiye değişir. Bu anlayışın zıddına Tolstoy, sanat ile din arasında ayrılmaz bir bağ kurar. Ona göre “Her çağ ve toplumda, neyin iyi, neyin kötü olduğunu o topluma gösteren bir din bilinci vardır, sanatın aktardığı duyguların değerini belirleyen de bu din bilincidir.” (Sh. 99). İşte, din bilinci tarafından belirlenen iyi ve kötü ölçütlerine göre sanat iyi veya kötü olarak belirlenir. Bu şekilde Tolstoy, din ile sanat arasında bir bağ kurmuş ve iyi-kötü sanat ölçütlerini din

üzerinden belirlemiştir. Buna göre sanat, dinin ölçütlerinden ve değerlerinden bağımsız değildir. Bu düzlemde Tolstoy, “Sanat Sanat İçindir” anlayışını kökünden reddetmiştir.

Peki sanat, dinden neden ve nasıl bağımsızlaştı?

Tolstoy’a göre “Üst sınıfın Kilise Hıristiyanlığına olan inançlarını kaybetmelerinden sonra iyi ve kötü sanatın ölçütü güzellik, yani sanattan alınan haz oldu ve üst sınıf arasında kendiliğinden sanata bu bakış açısını doğrulayan bir estetik kuram doğdu; bu kurama göre sanatın amacı güzeli ortaya çıkarmaktı.” (Sh. 107). Buna göre seküler sanat kuramı, Avrupa’da yeni bir sınıfın doğuşuyla ve bunun dinle bağıni koparmasıyla ilişkili olarak gündeme gelmiştir. “İyinin ölçütü olarak hazzı, yani güzeli kabul eden Avrupa’nın yüksek tabaka üyeleri, böylece – vaktiyle Platon’un da kınadığı- eski Yunan’ın sanat anlayışına döndüler ve bu sanat anlayışına uygun bir sanat kuramı geliştirdiler.” (Sh. 105).

Bilgi sosyolojisine uygun olarak Tolstoy, sanatsal bilgi ile toplumsal sınıflar arasında bir ilişki kurmakta ve dinden boşalan bilginin yerine sanatsal bilginin nasıl geçtiğine şu sözleriyle işaret etmektedir: “Nasıl ki kitapların yazgıları okurların anlayışına göredir, onun gibi **kuramlar da içinde doğdukları topluma göre insanların anlayışına göre değişir**; yani kuramların da yazgılarını belirleyen, içinde doğdukları toplumdur, o toplumun yaşadığı yanılığ, yürüdüğü yanlış yoldur. Kuram eğer toplumun belli bir kesiminin dahil olduğu sahte, yanlış durumu aklıyor, haklı çıkarıyorsa, bu kuram ne kadar asılsız, sahte bir kuram olursa olsun, **o belirli bir toplum tarafından bir din gibi benimsenir.**” (Sh. 111). Bu sözler, sadece seküler sanat kuramıyla, yüksek sınıflar arasında ilişki kurmuyor, aynı zamanda nasıl sanatın dinin yerine geçirildiğini de açıklamaktadır.

Avrupa’da yeni yüksek sınıfların doğuşuyla birlikte sanat iki farklı biçime bürünmüştür. “Hıristiyan halkların üst sınıfının kilise Hıristiyanlığına inançlarını yitirmelerinden sonra, üst sınıfların sanatı halkın sanatından ayrılmaya başladı ve iki ayrı sanat ortaya çıktı: **Halkın sanatı, efendilerin sanatı.**” (Sh. 114). Bu iki ayrı sanatı Tolstoy, başka bir

yerde evrensel sanat ve sınıfsal sanat olarak ikiye ayırır. “**Evrensel sanat**, yalnızca, güçlü duygular tecrübe edinen bazı insanların, bu duyguları diğerlerine iletmesi gerektiğini hissettiğinde ortaya çıkar. Diğer yandan, **zengin sınıfların sanatı**, sanatçının iç dürtüsünden değil, temel olarak üst sınıf insanların eğlence isteği ve iyi para ödedikleri için ortaya çıkmıştır.” (Sh. 167). O halde tüm sanatçılar ve sanat eserleri, üst sınıfın taleplerine göre üretilmekte ve sanat kuramcıları da bu yeni sanatı aklamaya yönelik bir kuram (daha doğrusu ideoloji) ortaya koymaktadırlar.

Sanatın ikiye ayrılmasından sonra, sanat hakkındaki telakkiler de değişmiştir. En önemli söylem şudur: Sanat herkes tarafından anlaşılmaz. Alt sınıflar, özellikle bu yeni sanatı anlamaz! “Yüksek sınıfların sanatının halk sanatından ayrılmasıyla birlikte, sanatın sıradan değil, sıra dışı olması gerektiği, bunun da halk yığınlarınınca anlaşılamayacağı şeklinde bir inanç oluştu.” (Sh. 160). Bu inanca karşı Tolstoy çok ilginç bir benzetmeyle (yine yemek benzetmesi) cevap vermektedir: “Oysa bir sanat eserinin güzel ama anlaşılmaz olduğunu söylemenin, bir yemeğin çok iyi, çok lezzetli, çok besleyici olduğunu ama onu insanların yiyemeyeceğini söylemekten bir farkı yoktur.” (Sh. 161). Tolstoy, evrensel sanatı herkesi mutlu eden, sınıfsal sanatı ise sadece bazılarını mutlu ettiğini, bir başka deyişle güzel sanatın herkesçe güzel, kötü sanatın ise bazılarında güzel tanımlandığını ifade eder. Fakat Tolstoy buna şaşırmaz. Çünkü bazı insanlar kötü yemeye, içkiye, sigaraya ve uyuşturucuya alışabileceği gibi kendini kötü sanata da alıştırebilirler (Sh. 161).

Tolstoy, iyi ve kötü sanatın bazı standartlarını sıralar ve bu standartlar yoluyla iyinin kötüden ayrıştırılabileceğini söyler. İyi sanat, ona göre, “Gerçek bir sanat eserinin üretilebilmesi için birçok durumun yerine getirilmesi gereklidir. Öncelikle sanatçı zamanının en yüce hayat görüşüne sahip olmalı, bazı hisleri tecrübe etmesi ve iletme isteği ve kapasitesi olmalı ve dahası sanat biçimlerinden birkaçı için yeteneği olması gerekir.” (Sh. 177). Sanatı yaratan başkasına kendi duygularını geçirme derecesine göre iyi sanat yapar. Bu geçiş derecesi üç duruma bağlıdır: 1) İletilen duygunun ne kadar özgün olduğuna; 2) İletilen duygunun ne kadar açık olduğuna; 3) Sanatçının samimiyetine, yani iletmediği

duyguyu sanatçının kendi içinde ne kadar hissettiğine.” (Sh. 225). Evrensel ve iyi sanatta özgünlük, açıklık ve samimiyet ölçü iken, sınıfsal sanatta ya da kötü sanatta başka ölçütler geçerlidir.

Tolstoy, kötü ve taklit sanat olarak ifade ettiği sanatın ölçülerini; 1) Ödünç alma; 2) Taklit etme; 3) Şaşırtma; 4) İlginç olma (Sh. 168) olarak dört özellikle ifadelendirmiştir. İlk yöntem, iyi bilinen bir eserin bazı bölümlerini almak, ekleme ve değiştirmelerle yeni bir görüntü vermektir. İkinci yöntem, mimesis anlamında varolan bir şeyi olduğu gibi yapmaya çalışmak ve dolayısıyla taklit etmektir. Üçüncü yöntem, genelde fiziksel etkilemeye yönelik olup “vurucu” veya “etkili” olarak ifade edilir. Sonuncu yöntem ise ilginç olmak için hem içerik hem de biçimde esere ilgi duymayı sağlamak ya da karmaşık bir düğüm (plot) içermesidir. Tolstoy, bir sanat eserinde tüm bu özelliklerin bulunabileceğini ancak bunların sanatçının hissettiğini diğerlerine geçirme hedefini engellememesi gerektiğini söyler. Ya değilse, sözgelimi bir eser salt ilginç ya da salt ödünç olduğu için iyi bir sanat eseri olamaz.

Taklit sanat nasıl üretilmektedir?

Tolstoy, geçen yüzyıllarda (yani 19. ve 20. yüzyılda) taklit sanatın yaygınlaşmasını sadece yeni bir sınıfın doğuşu ve bu sınıfa sanat eserleri üreten sanatçı sayılarının artmasıyla izah etmez. Aynı zamanda sanatçı sayılarını da artıran bir faktör olarak sanat kurumlarını görür. “Toplumumuzda, taklit sanatın üretiminde üç etken işbirliği yapar: Bunlar; 1) Sanatçıların üretimleri için aldıkları kayda değer bir ücret ve bunun sonucunda sanattan geçinmenin bir meslek haline gelmesi, 2) Sanat eleştirisi ve 3) Sanat okulları.” (Sh. 181). Biraz önce özellikleri sayılan taklit sanat, meslek olarak icra edilen sanatın bir üretimidir. Bu üretimde sanatçıya ödenen yüksek ücretler kadar sanat eleştirisi ve sanat okulları bir rol oynamaktadır. Günümüzde de çok popüler olan sanat eleştirmenliği hakkında Tolstoy şunları söylemektedir: “Sanatsal eleştiri, sanatın bölünmediği ve sanatın bütün halkın dini hayat görüşü olduğu toplumlarda yoktur ve olamaz. Sanat eleştirisi yalnızca kendi zamanlarının din algısını, din kültürünü kabul etmeyen üst sınıfın sanatında olabilir ve böyle de

olmuştur.” (Sh. 183). Sınıfsal sanat, içsel ve dinsel bir bilinçten kaynaklanmadığı için, dışardan etkileyen faktörlerle sanat her zaman eleştiriye açıktır. Özellikle öznelci güzellik anlayışı açısından “güzel” kişiye ve gruba göre değişir. Benim ilginç bulduğumu, bir başkası ilginç bulmayabilir!

Tolstoy, sanat okullarını, sanata en çok zarar veren kurumlar olarak görür. “Bu okullarda sanat öğretildi! Ama sanat, sanatçı tarafından tecrübe edilen duyguların diğerlerine iletimi olduğuna göre bu okullarda nasıl öğretilir?... Resimde öğretilen başlıca eğitim, daha çizmeyi bile öğrenmeden, kopya ve örneğe göre, genelde çıplak vücut (hiçbir zaman görülmeyen ve gerçek sanatla meşgul olan birinin çok nadiren çizmek zorunda kaldığı bir şey olan) çizmekten oluşuyor. Resimler daha önceki tanınmış sanatçılar tarafından kullanılan temaları taklit ederek oluşturulur.” (Sh. 188). Resim sadece nesnenin bir kopyası (takliti) olmakla kalmaz, aynı zamanda ünlü bir ressamın da çizdiğini taklitten öteye geçmez.

Sanat okullarının etkisi konusunda da Tolstoy şu can alıcı tespitleri yapar: “Profesyonel okullarda sanat değil, ikiyüzlülük öğretilir; tıpkı din okullarında rahip, papaz ve din öğretmenlerini eğiten papazların yaptığı gibi.... Bu yüzden sanat okulları sanat için iki kat daha yıkıcıdır: birincisi, oraya girme talihsizliğinde bulunmuş ve yedi sekiz yıllık eğitim görmüş birindeki gerçek sanat üretme kapasitesini yok eder; ikincisi, bu okullar, kitlelerin beğenilerini çarpıtın ve dünyaya taşın muazzam sayıda sanat taklitleri üretir.” (Sh. 191). Bu anlamda sanat okulları taklit sanat üreten merkezlerdir ve sayıları arttıkça sahte sanat ürünleriyle piyasayı doldururlar. Bu kadar yoğun bir taarruz altında kalan halk ise, sanatı bu zanneder!

## **SANAT VE BİLİM İLİŞKİSİ**

Tolstoy, din ile sanat arasında bir bağ kurduğu gibi bilimle din arasında da bir bağ kurar. “... en azından sanat kadar önemli bir başka insan etkinliği olan bilimin de aynı sanat gibi yanlış yolundan dönmesi

gerekmektedir. Bilim ve sanat birbirlerine akciğer ve kalp gibi yakından bağlıdır, yani eğer bir organın etkisi bozulursa diğeri doğru bir şekilde çalışamaz.” (Sh. 279). Bu sözleriyle Tolstoy, din, sanat ve bilim olarak bildiğimiz farklı türden disiplinleri tek bir epistemolojik model içinde birleştirir. Bu modelde din, sanat ve bilimin kendisinden beslendiği ya da kendisini referans aldığı bir kaynaktır.

Tolstoy, doğru bir sanat gibi doğru bir bilim taraftarıdır. Pekiyi doğru bilim nedir? Sanat görüşlerinden sonra bu konudaki görüşlerini de öğrenmek ilginç olacaktır. **“Doğru bilim, bir toplumun en önemli olarak değerlendirdiği doğruları ve bilgileri araştırıp insan algısına getirir. Sanat, bu doğruları, algı bölümünden duygu bölümüne iletir.** Bu yüzden, eğer bilim tarafından seçilen yol yanlışsa, sanat tarafından seçilen yol da öyle olacaktır. Bilimin yanlış faaliyetleri, kaçınılmaz olarak sanatın faaliyetlerinin de yanlış olmasına sebep olur.” (Sh. 280). Onun epistemolojik modelinde din, hem bilime hem sanata yol gösteren bir pusuladır. Pusulasını şaşırın din, sanata da yanlış yol verir. Çünkü sanat, bilimin ürettiği doğru algıları, algı düzleminden duygu düzlemine aktarmaktadır.

Bu görüşleriyle, açıktır ki Tolstoy “Sanat Sanat İçindir” görüşüne katılmadığı gibi “Bilim Bilim İçindir” görüşüne de katılmaz. (Sh. 282). Onun modern bilime itirazı şu sözlerle karakterize edilebilir: “Yani bilimin bir kısmı, ... varolan düzenin doğruluğunu ve değişmezliğini korurken, diğer bir kısmı basit merak temeline dayalı şeylerle uğraşmaktadır.” (Sh. 282). Muhafazakâr bir niteliğe sahip oldukları için Tolstoy, din bilimi, felsefe, tarih, siyasal ekonomi gibi bilimleri zararlı bulur. Matematik, astronomi, kimya, fizik, botanik gibi doğal bilimleri hem insan hayatını doğrudan ilgilendirmez, hem de sonuçları itibariyle insanlık için zararlıdır. Bu bilimler burjuvaların basit meraklarını gidermek için uğraşmaktadırlar.

Pekiyi, Tolstoy’a göre doğru bilimin konusu ne olacaktır? Bilimler neyi araştırmalıdır? “Gerçek bilim için en doğru etkinlik... insan hayatının nasıl yapılanması gerektiğini anlamakla ilgili sorular sormak olmalıdır.” (Sh. 283). “Gerçek bilim, neye inanıp inanmamızı

bilmekte yatar, insanların birleşik yaşamlarının nasıl oluşturulması gerektiğini bilmekte, çocukların nasıl eğitilmesini bilmekte, toprağın nasıl kullanılmasını bilmekte, yabancılara nasıl davranılması gerektiğini bilmekte, hayvanlara nasıl davranılması gerektiğini ve insan hayatı için önemli olan daha birçok konuda bilgi sahibi olmakta yatar.” (Sh. 284). Burada sorulan soruların çoğunun normatif bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu durumda Tolstoy’a göre bilim sadece “olan”ı değil, “olması gerekeni” de araştırmalıdır. Bu noktada o, “dini, ahlaki ve sosyal bilginin önceliği”ne inanmaktadır. (Sh. 288).

Tolstoy, bilimin tarafsız olduğuna inanmaz. “Günümüzün bilim insanları her şeye tarafsız bir şekilde yaklaştıklarını belirtirler; ancak her şey büyük bir çokluk anlamında olduğundan ve hepsini benzer bir şekilde incelemek imkânsız olduğundan, bu sadece teoride söylenir, pratikte ise her şey incelenmez ve çalışma tarafsız olmaktan çok uzaktır, incelenen konu bilimle meşgul olanların en gerekli önceliği olan ve en istedikleri konulardır. Ve kendilerini bilimle meşgul eden üst sınıf insanların en çok istedikleri şey sınıfların ayrıcalıklarını devam ettirdiği sistemin korunmasıdır; incelemeyi en çok sevdikleri şey ise aylak meraklıları tatmin etmeye yönelik çok fazla bir zihinsel çaba gerektirmeyen şeylerdir.” (Sh. 281).

Bilim, sanat ve din ilişkilerine ayırdığı son bölümde Tolstoy, öyle şeyler söylemektedir ki, bugün biz bu konuları bilgi sosyolojisi, bilim felsefesi ve postmodernizm başlıkları altında tartışmaya devam ediyoruz. Gerçek şu ki, modern doğal ve mühendislik bilimleri kadar çağımız insan bilimlerine ve insani meselelere önem verseydi, bugün belki gelir dağılımındaki dengesizlikler, asosyal davranışlar, sosyal ve psikolojik rahatsızlar, yoksulluk, cehalet ve kimyasallaşan çevre sorunları gibi pek çok sorun ya olmayacaktı ya da daha aza indirgenmiş olacaktı.

Sanat, bilim ve din hakkındaki ezberlerimizi bozmak için, bazı temel sorunları yeniden düşünmek için Tolstoy’un “Sanat Nedir?” adlı kitabı hala okumayı hak ediyor!